

In nieuw boek van Joseph Heller speelt Nederlands Gouden Eeuw een belangrijke rol

Misschien dankte Holland alles wel aan de haring

Deze week verscheen onder de titel *Verbeeld je* de Nederlandse vertaling van *Picture this*, het nieuwste boek van Joseph Heller. De schrijver van het inmiddels legendarische *Catch 22* (1961), *Something Happened* (1974), *Good as Gold* (1979) en *God Knows* (1984) verblijft enkele dagen in Amsterdam. Hans Hoerjiet sprak met hem over zijn recente boek, dat door de Amerikaanse kritiek verdeeld is ontvangen.

Door HANS HOERJIET

In het jaar dat de inmiddels 65-jarige Joseph Heller debuteerde met zijn oorlogssatire *Catch 22* kocht het Metropolitan Museum of Art in New York Rembrandts schilderij *Aristoteles in peinzende beschouwing voor het borstbeeld van Homerus* voor de destijds astronomische som van 2.300.000 dollar. „Dat feit was in 1961 voorpaginanieuws”, herinnert Heller zich. „Ik werd geïntrigeerd door de prijs, de uiteindelijke bestemming van het doek en de voorstelling. Rembrandt was een geniale Hollander. Hij maakte deel uit van de Republiek der Nederlanden, die in de 17de eeuw de meest actieve handeldrijvende natie was. Minstens even interessant vond ik de afbeelding van Aristoteles op het schilderij. Hij was een van de laatste grote Griekse filosofen wiens informatie over Plato, Socrates en het antieke Athene me van pas konden komen in een boek als *Picture this*. Vandaar mijn idee dit kunstwerk als uitgangspunt te gebruiken voor een boek waarin ik tegelijkertijd over de oudheid, de zeventiende eeuw en deze tijd kon schrijven.”

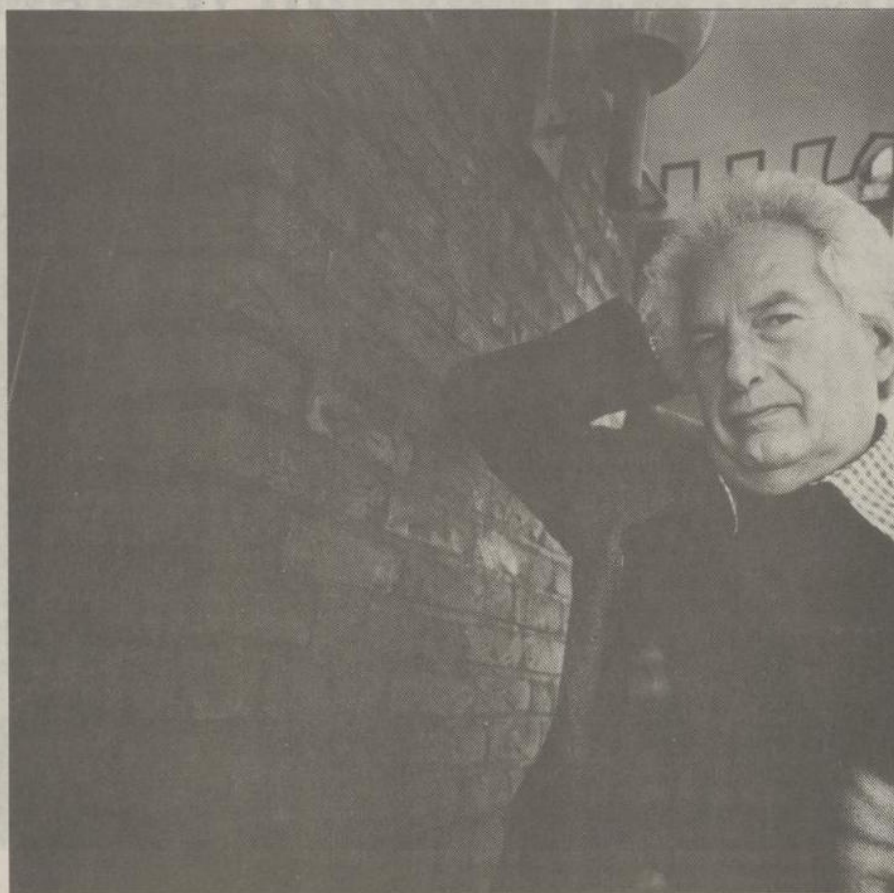
Belangrijke steun kreeg Heller van de kunsthistoricus Gary Schwartz, die uitvoerig met hem correspondeerde over Rembrandts leven en werk. Simon Schama's baanbrekende studie over de Gouden Eeuw — *Overvloed en Onbehagen* — was een andere bron voor Hellers vrijmoedige reis door de tijd. Het valt niet mee om *Verbeeld je* te karakteriseren. Is het een experimentele historische roman, een lezing of beide?

Heller: „Het is in ieder geval geen historische roman. In feite speelt de geschiedenis in mijn boek de hoofdrol. Van Rembrandt of Aristoteles wilde ik geen ro-

mantische personages maken, van een plot heb ik afgezien en de machtswisselingen die ik beschrijf missen met opzet dramatische spanning. Ik ben altijd vooral geïnteresseerd geweest in de vorm van de roman. Het is een kunstvorm zonder vaste formule. Waarom zou je de werkelijkheid spannend en opwindend voorstellen, terwijl de meeste levens saai en weinig avontuurlijk zijn?”

In *Verbeeld je* vertelt Heller hoe Rembrandts schilderij tussen 1654 en 1961 voortdurend van eigenaar verwisselde. De afbeelding van Aristoteles komt tot leven terwijl de kunstenaar hem op het doek vereeuwigd. Hij filosofeert niet alleen over de buste van Homerus waar hij naar kijkt, maar geeft ook commentaar op Rembrandts techniek en artistieke opvattingen. Natuurlijk ontbreken de herinneringen aan het oude Griekenland en de dood van Socrates niet in Aristoteles' relaas. Door de geschiedenis van de Republiek te spiegelen aan die van het oude Griekenland ontstaat een satirische vorm van geschiedschrijving, die zich niet stoort aan wetten van chronologie en logica. Hellers vindingrijkheid en sardonische humor leveren soms prachtige resoluten op, maar de conclusies die hij trekt zijn weinig opzienbarend. De mensheid is hardleers, wreed en gedoemd tot het herhalen van historische fouten. Geniale kunstenaars sterven berooid, democratie is een gebrekkige staatsvorm en de geschriften van grote filosofen beïnvloeden de noodlottige gang van de geschiedenis nauwelijks. Waarom zoveel moeite om een oude en misschien clichématige opvatting te ventileren?

Heller: „Met *Verbeeld je* hoop ik duidelijk te maken, dat de geschiedenis voldoende informatie verschaft over de aard van de mensheid. Grote groepen wensen die waarheid niet te accepteren omdat die strijdig is met hun geliefde fantasieën over democratie, kunstenaars en politieke leiders. Oorspronkelijk had ik het boek willen besluiten met een paradox in de trant van Zeno: 'Geloof niets van wat je leest.' Daaruit volgt dat je nooit zult weten wat waar is en wat gelogen. Ik heb dat niet gedaan, want zo pessimistisch ben ik niet. Wel moet de lezer

Joseph Heller: Je zult nooit weten wat waar is en wat gelogen (foto NRC Handelsblad/Vincent Mentzel)

zich bewust worden van het automatisme waarmee het geschrevene vaak als waarheid wordt geaccepteerd. Niet voor niks heb ik het in dit boek over imitaties van Rembrandts schilderijen, over de authenticiteit in de kunst.”

Visvangst

Is Hellers kijk op de Nederlandse beschaving veranderd door het bestuderen van Schama's *Overvloed en Onbehagen* en de verschillende biografieën over Rembrandt?

„Eerlijk gezegd had ik geen duidelijke ideeën over de Nederlanders. Die borrelden pas later

op. Zoals ik in mijn boek al stel, heb ik geen afdoende verklaring voor jullie miraculeuze beschaving in de zeventiende eeuw. Misschien had de Republiek alles aan de haring te danken. Zonder de visvangst en de scheepsbouw was Holland nooit zo welvarend geworden. Dat is zowel grappig als waar. Bij Schama las ik dat de Hollanders meer verdienden dan ze uitgaven. Zijn mening beïnvloedde me niet. Tijdens het lezen van andere historische werken stuitte ik nooit op een overtuigend bewijs voor de mening, dat Hollanders door hun calvinistische aard gekweld werden wanneer ze flinke winsten maakten,

Wel veranderde de toegenomen welvaart de samenleving. In plaats van twee klassen (de rijken en de armen) ontstonden er drie. De bezitters vielen uiteen in een groep die zo bemiddeld was dat ze niets meer hoefden te produceren en een groep die actief bleef in de handel.”

Welke overeenkomsten ziet hij tussen de Gouden Eeuw, het oude Griekenland en het hedendaagse Amerika?

Heller: „Ik was heel blij toen ik een citaat vond waaruit bleek dat de Hollandse kooplieden zich beklagden over een regering van mannen, die hun inkomsten uit rente en land verwierven. Ze stel-

den dat zulke mensen onmogelijk de problemen van de actieven kunnen begrijpen. Datzelfde probleem speelt nu in de Verenigde Staten. En als je de geschiedenis van de Grieken en de Romeinen bestudeert, kom je soortgelijke klachten ook tegen.”

Heller zwijgt even, neemt een slok koffie en put zich uit in omstandige verklaringen als ik stel dat zijn sombere opmerkingen over de democratie generalisaties zijn. Geeft hij soms de voorkeur aan een andere staatsvorm?

„Democratie is het vriendelijkst voor de burger,” geeft hij toe. „We hebben niet veel keuze. Een dictatuur van de kerk, het leger, een koning of een politieke groepering als de communisten vormt geen aanlokkelijk alternatief. Maar we moeten oppassen voor de mythe dat democratie de meest perfecte en efficiënte staatsvorm is. De meeste pretenties worden niet waargemaakt. De slogan 'gelijkheid' is misleidend. De mensen zijn niet gelijk. Deelname aan de regering is een fictie. Zelfs in een kleine democratie als Athene mochten de kiezers slechts uitmaken wie hen bestuurd en hoe de wetgeving zou worden.”

Onvermijdelijk komen de naderende presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten ter sprake. Heller bekt dat hij sinds jaar en dag niet meer stemt. „De keuze is zo beperkt”, verzucht hij. „Je stemt voor de een of de ander. De verschillen tussen de Republikeinen en Democraten zijn minimaal. Contact tussen de president en het publiek is er niet, hij behartigt de belangen van de bovenlaag. Echt, het is een illusie dat je door te gaan stemmen aan de politiek deelneemt. Ik geef toe dat iedereen in de Verenigde Staten rijk kan worden en daardoor aan het politieke bedrijf kan deelnemen. Wat dat betreft hebben we een open samenleving. Maar de race tussen Dukakis en Bush vind ik een oefening in vulgariteit en ronduit saai. Dat de opkomst deze keer slechts 60 procent zal zijn, geeft nog geen indicatie over de betrokkenheid van de burgers. Zelfs al gingen ze allemaal stemmen, dan nog zou de uitslag hetzelfde zijn. En jullie Europeanen maar denken dat de president zoveel macht heeft.”